

OSMANLI MODERNLEŞME DÖNEMİNDE PALU KAZASI'NDA AÇILAN MÜSLÜMAN EĞİTİM KURUMLARI

*Muslim Education Institutions Opened In The Palu District During The
Period Of Ottoman Reform*

Doç. Dr. Hatip YILDIZ*

Özet

Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat'ın ilanından sonra daha planlı bir şekilde başlayan modernleşme çabaları, İstanbul'un dışında yani vilayetlerde ancak 1870'lerden itibaren peyderpey hayata geçirilmiştir. Osmanlı modernleşme döneminde, merkezde olduğu gibi taşrada da yenilik yapılan alanlardan biri de eğitimidir. Bu doğrultuda, 1870'lerden itibaren vilayetlerde farklı düzeylerde pek çok modern okul açılmaya başlanmıştır.

Osmanlı'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi Palu Kazası'nda da, mevcut klasik eğitim kurumları olan medreseler ile sıbyan mekteblerinin yanı sıra, bazı modern ibtidai mektepleri de açılmıştır. Bunların başında; Palu İbtidai Mektebi, Dükkanönü İbtidai Mektebi, Karaçor İbtidai Mektebi, Sivan Hamidiye İbtidai Mektebi, Karabekan Hamidiye İbtidai Mektebi, Bulanık Hamidiye İbtidai Mektebi ve Vişin Hamidiye İbtidai Mektebi gelmektedir.

Palu Kazası'nda, sözü edilen ibtidai mekteplerine ilaveten, modern sivil okulların ilk örneği olan bir mülki rüşdiye mektebi de açılmıştır. "Palu Rüşdiye Mektebi" olarak kayıtlarda yer alan bu okul 1872 yılında açılmış ve tespit edilebildiği kadarıyla 1906 yılına kadar eğitim-öğretime devam etmiştir.

Bu çalışmada; yukarıda sözü edilen modern temel eğitim kurumları ile rüşdiye mektebinin açılışı üzerinde durulacaktır. Ayrıca, bu mekteplerin öğretmen, öğrenci, ders ve eğitim durumları ayrıntılı bir şekilde incelenecektir. Böylece, Palu Kazası'nın Osmanlı dönemi modern eğitim yapısı genel hatlarıyla ortaya konulacaktır.

Çalışmanın hazırlanmasında; Osmanlı Devlet Salnameleri, Maarif Salnameleri, Vilayet Salnameleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maarif Nezareti belgeleri ve konuyla ilgili araştırma eserlerden faydalanılacaktır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, Palu, Eğitim, İbtidai, Rüşdiye.

Abstract

Modernization efforts in the Ottoman State started in a more planned way after the announcement of Tanzimat. Outside Istanbul, that is to say in the provinces, from the 1870s, it could be applied in degrees. During the Ottoman modernization period, as in the center, one of the areas of innovation in the province was education. In this direction, since the 1870s, many modern schools have been opened at different levels in the provinces.

As in the other regions of the Ottoman Empire, in the Palu District, some modern primitive schools were opened as well as the existing classical educational institutions

* Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, hatipyildiz@dicle.edu.tr

such as medrese and mosque schools. These are Palu Primary School, Dükkanönü Primary School, Karaçor Primary School, Sivan Primary School, Karabekan Primary School, Bulanık Primary School and Vişin Primary School.

In the Palu District, besides these primary schools, the Ottoman Empire also opened a rushdie school, which is the first example of modern civilian schools. This school, which was listed as "Palu Rüşdiye Mektebi", was opened in 1872 and probably continued education and teaching until 1906.

In this study; opening of the above mentioned modern elementary schools and secondary school will be emphasized. In addition, the teachers, students, courses and educational status of these schools will be examined in detail. Thus, the modern education structure of the Palu District will be revealed.

In the preparation of the work; Ottoman State Yearbooks, Education Yearbooks, Provinces Yearbooks, Documents of the Ministry of Education in the Ottoman Archives of the Prime Ministry and related research works will be used.

Keywords: Ottoman, Palu, Education, Primary and rushdie Schools.

1. Giriş

Osmanlı Devleti'nde temel eğitimin verildiği en eski kurumlar sıbyan mektepleridir. Merkezi bir teşkilâtta ve ortak bir eğitim-öğretim ve idare sisteminden yoksun olup, standart bir eğitim programına ve yeterli araç-gerece sahip olmayan bu mektepler zamanla yetersiz kalmıştır (Bozdemir 1991: 17). Bu nedenle, 1847 yılında, sıbyan mekteplerinin ders programlarının değiştirilmesi yönünde ilk ciddi adımlar atılmıştır (Erdem 2000: 757).

Yapılan hazırlıklar sonucunda, 1863'ten itibaren, İstanbul'daki 36 sıbyan mektebinde yeni yöntem ve tekniklerle eğitime başlanması kararlaştırılmıştır. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde ise sıbyan mekteplerinin ıslahı için "İbtidai" adı altında öğretim yapan yeni okulların açılması gerekli görülmüştür. Bu doğrultuda ilk ibtidai mektebi, "İbtidai Nümune Mektebi" adıyla 1872'de açılmıştır (Arıbaş 2000: 714-716).

Osmanlı'da temel eğitim alanında bir taraftan sıbyan mektepleri yeni yöntemlerle eğitim-öğretime devam ederken, diğer taraftan da daha modern okullar olan ibtidai mekteplerinin açılışı hızlandırılmıştır. Bilhassa II. Abdülhamid Dönemi'nde bu okulların sayısı hızla artmıştır. Mesela, 1877 yılında Osmanlı Devleti sınırları içinde sayıları 200'ü geçmeyen yeni usul okullar, 1892-1893 ders yılında 3.057'ye ulaşarak epeyce çoğalmıştır (Kodaman 1991: 86).

Osmanlı Devleti'nin klasik eğitim kurumları olan medreseler ve onların altında eğitim veren sıbyan mektepleri, XVII. yüzyıla kadar devletin her alanda ihtiyaç duyduğu ehliyetli kişileri yetiştirmiştir. Ancak, bu dönemde savaşlarda alınan yenilgiler, XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupa tarzında yeni askeri okulların açılmasına neden olmuştur. Fakat sıbyan mektepleri ile sözü edilen askeri okullar arasında eğitim düzeyi bakımından büyük bir uçurum vardır. Bu nedenle, söz konusu iki okul türü arasında yer alan ve "rüşdiye" adı verilen yeni

bir modern eğitim kurumunun açılmasına ihtiyaç duyulmuştur (Akyüz 1999: 129).

Osmanlı'da ilk olarak açılan ve kendine özgü yönleri bulunan rüşdiye mektepleri; 1839 yılında açılan Mekteb-i Maarif-i Adliye ile Mekteb-i Ulum-i Edebiye'dir. Bu iki okul, Babîâlî'ye memur yetiştirmeye devam ettiği halde, yeni ihtiyaçlara ve Tanzimat Dönemi'nin reformlarına ışık tutmaktan uzaktır. Bu nedenle, orta dereceli okullar olan rüşdiyelerin yeniden yapılandırılmasına ve yeni okulların açılmasına teşebbüs edilmiştir (Demirel 2002: 51-53). Bu çerçevede, 1845'te kurulan Muvakkat (Geçici) Maarif Meclisi'nde (Ünal 2008: 1), ilk etapta Bilad-ı selase (Üsküdar, Galata ve Eyüp) ile Boğaziçi'nde 30 adet ve taşrada gerektiği kadar rüşdiye mektebi açılması uygun görülmüştür. Ancak, numune olmak üzere, ilk olarak Dersaadet'te 4 ve Üsküdar'da 1 sıbyan mektebi rüşdiyeye dönüştürülerek o şekilde idare edilmeye başlanmıştır.¹ Böylece, 1847'de başlangıç olarak Davud Paşa, Bayezid, Üsküdar, Tophane ve Babîâlî civarında Ağa Camii'nde olmak üzere toplam 5 adet rüşdiye mektebi açılmıştır (Demirel 2002: 51-53).

Osmanlı'nın açtığı ilk sivil modern eğitim kurumları olan rüşdiyelerin sayısı İstanbul'da hızla artmaya başladıktan sonra vilayetlerde de bu okulların açılmasına teşebbüs edilmiştir. Bu çerçevede, Meclis-i Maarif-i Umumiye'nin kararı üzerine, padişahın iradesiyle 25 vilayette rüşdiyelerin peyderpey açılması 2 Haziran 1853 tarihinde kararlaştırılmıştır (Demirel 2002: 51-53; 55-59). Fakat bu karar ancak 1856'da uygulamaya konulabilmiştir (Demirel 2002: 52). Bundan sonra ise vilayetlerdeki rüşdiye sayısında hızlı bir artış olmuştur. Nitekim 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yayımlandığı sırada çeşitli vilayetlerde 87 adet rüşdiye mektebi vardır (Kodaman 1991: 92).

2. Palu Kazası'nda Temel Eğitim

Osmanlı modernleşme döneminde, diğer bölgelerde olduğu gibi, bugünkü Palu ilçesi ve köylerinin önemli bir kısmını içine alan ve genellikle Diyarbakir Vilayeti'ne bağlı olarak idare edilen Palu kazasında da, mevcut klasik eğitim kurumları olan medreseler ile sıbyan mekteblerinin yanı sıra, bazı modern mektebler de açılmıştır.

1890'lı yıllarda 14'ü sıbyan ve 7'si ibtidai olmak üzere, Palu kazasındaki toplam müstakil temel eğitim kurumu sayısı 21'dir. Ancak, 1913-1914 öğretim yılına gelindiğinde, Maarif Nezareti kayıtlarında sıbyan mekteblerine yer verilmediği; ibtidai sayısında ise büyük bir düşüş meydana gelerek 7'den 2'ye indiği ve bilhassa Palu kaza merkezi dışında açılan ibtidai mekteblerinin kapandığı görülmektedir. Söz konusu ders yılında Palu kazasındaki ibtidai mektepleri ile muallim ve talebelerin durumu aşağıdaki şekildedir:²

¹ BOA, İ. DH, 231/13875, Meclis-i Maarif Reisi Abdülhak Efendi'nin 19 Mart 1851 (16 Cemaziyülevvel 1267) tarihli yazısı.

² Maarif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Mecmuası, Matbaa-i Amire, 1336, s. 19-20.

Tablo-1. 1913-1914 (R. 1329-1330) Ders Yılında Palu Kazası'nda Bulunan İbtidai Mektepleri ile Muallim ve Talebe Durumu

Sancak	Kaza	Mektebler			Muallimler		Bütün ibtidai talebesi		Zorunlu eğitim yaşına gelen çocuklar		Mektebe devam etmeyen çocuklar		İhtiyaç duyulan mekteb sayısı
		E	K	T	E	K	E	K	E	K			
Ergani	Palu	1	1	2	3	1	92	20	449	467	357	447	16
	Mülhakatı	-	-	-	-	-	-	-	1639	1564	1639	1564	322

Tablo-1'de görüldüğü gibi, 1913-1914 ders yılında Palu kazası merkezinde 1'i erkek ve 1'i kız olmak üzere toplam 2 ibtidai mektebi mevcut olup, bu okullarda 3 erkek ve 1 bayan öğretmen görev yapmıştır. Okullara devam eden talebe adedi de 92'si erkek ve 20'si kız olmak üzere toplamda 112'dir. Zorunlu eğitim yaşına gelen 804 çocuk ise okula devam edememiştir. Yani Palu kaza merkezinde temel eğitim yaşına gelen çocukların yaklaşık %12'si ancak okula gidebilmektedir. Okul çağındaki çocukların tamamının eğitim alabilmesi için 16 adet daha ibtidai mektebine ihtiyaç vardır.

Palu'ya bağlı bölgelerde ise söz konusu öğretim yılında hiçbir ibtidai mektebi kaydına rastlanmamakta olup, okul çağına gelen 3.203 çocuğun tamamı modern temel eğitimden mahrumdur. Bu çocukların eğitim alabilmesi için 322 ibtidai mektebine ihtiyaç duyulmuştur. Belirtilen ihtiyacın daha sonraki yıllarda karşılanıp karşılanmadığı veya ne kadarının karşılandığı ise tam olarak bilinmemektedir. Osmanlı modernleşme döneminde Palu kazasında açılmış olup, hakkında bazı detaylı bilgiler elde edilebilen başlıca Müslüman temel eğitim kurumları şunlardır:

2.1. Kale Sıbyan Mektebi

Mekteb, Palu kasabasının Kale mahallesinde 1884 (R. 1300) yılında inşa edilmiş olup, eğitim kadrosu hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.³

2.2. Midek Sıbyan Mektebi

Mekteb, Palu kazasına bağlı Midek köyünde 1884 (R. 1300) yılında açılmış olup, eğitim-öğretim kadrosu hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir.⁴

³ Maarif Salnamesi, H. 1321, s. 512.

⁴ Maarif Salnamesi, H. 1321, s. 512.

2.3. Karabekan Sıbyan Mektebi

Mekteb, Palu kazasına bağlı Karabekan köyünde 1894 (R. 1310) yılında açılmış olup, eğitim-öğretim kadrosu hakkında herhangi bir bilgi yoktur.⁵

2.4. Tadış Sıbyan Mektebi

Mekteb, Palu kazasına bağlı Tadış köyünde 1894 (R. 1310) yılında açılmış olup, eğitim-öğretim kadrosu hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.⁶

2.5. Melkan Sıbyan Mektebi

Mekteb, Palu kazasına bağlı Melkan köyünde 1894 (R. 1310) yılında açılmış olup, eğitim-öğretim kadrosu hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir.⁷

2.6. Kökdere/Gökdere Sıbyan Mektebi

Mekteb, Palu kazasına bağlı Kökdere köyünde 1894 (R. 1310) yılında açılmış olup, eğitim-öğretim kadrosu hakkında herhangi bir bilgi yoktur.⁸

2.7. Kurum Sıbyan Mektebi

Mekteb, Palu kazasına bağlı Kurum köyünde açılmış olup, açılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak, mektebin Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde açıldığı kayıtlara geçmiştir.⁹

2.8. Terkan Sıbyan Mektebi

Mekteb, Palu kazasına bağlı Terkan köyünde açılmış olup, açılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak, mektebin Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde açıldığı kayıtlarda yer almıştır.¹⁰

2.9. Hamdi Sıbyan Mektebi

Mekteb, Palu kazasına bağlı Hamdi köyünde açılmış olup, açılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak, mektebin Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde açıldığı kayıtlara geçmiştir.¹¹

2.10. Akmezraa Sıbyan Mektebi

Mekteb, Palu kazasına bağlı Akmezraa köyünde açılmış olup, açılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak, mektebin Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde açıldığı kayıtlarda yer almıştır.¹²

⁵ Maarif Salnamesi, H. 1321, s. 512.

⁶ Maarif Salnamesi, H. 1321, s. 512.

⁷ Maarif Salnamesi, H. 1321, s. 512.

⁸ Maarif Salnamesi, H. 1321, s. 512.

⁹ Maarif Salnamesi, H. 1321, s. 512.

¹⁰ Maarif Salnamesi, H. 1321, s. 512.

¹¹ Maarif Salnamesi, H. 1321, s. 512.

¹² Maarif Salnamesi, H. 1321, s. 512.

2.11. Demirci Sıbyan Mektebi

Mekteb, Palu kazasına bağlı Demirci köyünde açılmış olup, açılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak, mektebin Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde açıldığı kayıtlarda yer almıştır.¹³

2.12. Hedan Sıbyan Mektebi

Mekteb, Palu kazasına bağlı Hedan köyünde açılmış olup, açılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak, mektebin Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde açıldığı kayıtlara geçmiştir.¹⁴

2.13. Ekerik Sıbyan Mektebi

Mekteb, Palu kazasına bağlı Ekerik köyünde açılmış olup, açılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak, mektebin Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde açıldığı kayıtlarda yer almıştır.¹⁵

2.14. Hartubek Sıbyan Mektebi

Mekteb, Palu kazasına bağlı Hartubek köyünde açılmış olup, açılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak, mektebin Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde açıldığı kayıtlara geçmiştir.¹⁶

2.15. Palu İbtidaî Mektebi

Mekteb, Ergani Madeni sancağına bağlı Palu kasabasının Zeve mahallesinde ahalinin yardımıyla inşa edilmiş olup, açılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak, daha önce yapımına başlanan ibtidaî mektebinin inşaatı tamamlanarak, Sultan II. Abdülhamid'in doğum günü yıl dönümünde resmi açılış töreni gerçekleştirilmiştir.

Mektebin yapımında emeği geçen Palu Kaymakamı da bu üstün gayretinden dolayı Diyarbekir Vilayeti'nce "Taltifname" ile ödüllendirilmiştir.¹⁷

2.16. Palu Dükkanönü İbtidaî Mektebi

Palu kazasında daha önce inşâ edilmiş olup zamanla yıkılmaya yüz tutan Dükkanönü Camiî, Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yıldönümü (1901) anısına tamir edilerek, bitişğinde de bu ibtidaî mektebi yapılmıştır. Ayrıca, kasaba dâhilindeki bütün nahiyelede ibadet ve eğitime mahsus önemli binaların vücuda getirilmesi için gerekli şartların hazırlanmakta olduğu, Palu kaymakamı tarafından ifade edilmiştir.¹⁸

¹³ Maarif Salnamesi, H. 1321, s. 512.

¹⁴ Maarif Salnamesi, H. 1321, s. 512.

¹⁵ Maarif Salnamesi, H. 1321, s. 512.

¹⁶ Maarif Salnamesi, H. 1321, s. 512.

¹⁷ Diyarbekir Gazetesi, Yıl: 1894-1900.

¹⁸ Diyarbekir Gazetesi, Yıl: 1894-1900.

2.17. Karaçor İbtidaî Mektebi

Mekteb, Palu Kazasına bağlı Karaçur nahiyesinde R.1313 (1897/1898)'te açılmış olup,¹⁹ 1900 ile 1903 yılları arasında muallimi Mustafa Efendi'dir.²⁰

2.18. Sivan Hamidiye İbtidaî Mektebi

Mekteb, Palu kazasına bağlı Sivan nahiyesinde R.1313 (1897/1898)'te açılmış olup,²¹ 1903 yılında muallimi Mehmed Kadri Efendi'dir.²²

2.19. Karabekan Hamidiye İbtidaî Mektebi

Mekteb, Palu kazasına bağlı Karabekan nahiyesinde, R.1313 (1897/1898)'te açılmış olup,²³ 1903 yılında muallimi Mehmed Reşid Efendi'dir.²⁴

2.20. Bulanık Hamidiye İbtidaî Mektebi

Mekteb, Palu kazasına bağlı Bulanık nahiyesinde R.1313 (1897/1898)'te açılmış olup,²⁵ 1903 yılında muallimi Yusuf Efendi'dir.²⁶

2.21. Vişin Hamidiye İbtidaî Mektebi

Mekteb, Palu kazasına bağlı Vişin nahiyesinde R.1313 (1897/1898)'te açılmış olup,²⁷ 1903 yılında muallimi münhaldır.²⁸

Görüldüğü gibi, bu okulların hemen hemen tamamı Sultan II. Adülhamid Dönemi'nde açılmıştır. Bu durum, II. Abdülhamid'in temel eğitime ve bölge halkının cehaletten kurtulmasına verdiği önemi açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bütün siyasi ve ekonomik sıkıntılara rağmen, bu dönemde Palu kazasının en ücra köşelerine kadar bazı eğitim imkânlarının götürülmesi takdire şayandır. Ancak bütün bu çabalara rağmen bölgenin ilkokul ihtiyacı devlet tarafından tamamen karşılanamamıştır. Bu nedenle, halkın ileri gelenlerinden bazılarının inisiyatif almak istedikleri görülmektedir. Mesela, Palu kazasının Pilar köyü ile civarında bulunan diğer köylerde cami-i şerif ile mekteb bulunmamasından dolayı, Bekiroğlu Hacı Mehmed adında bir şahıs, bu köylerin ortasında yer alan ve kendi tasarrufunda olan arazi üzerine bazı hamiyetli insanların da yardımıyla bir cami ile bir mekteb inşası arzusunda bulunduğunu bir dilekçeyle Sadaret'e bildirmiştir. Bunun üzerine harekete geçen Sadaret, Mamuretülaziz Vilayeti'nden, içeriğinin önemine binaen söz konusu dilekçenin tahkik edilmesini ve gereğinin yapılarak

¹⁹ Maarif Salnamesi, H. 1321, s. 512.

²⁰ Diyarbekir Vilayet Salnamesi, H. 1318, s. 78; H. 1319, s. 175; H. 1321, s. 286.

²¹ Maarif Salnamesi, H. 1321, s. 512.

²² Diyarbekir Vilayet Salnamesi, H. 1321, s. 286.

²³ Maarif Salnamesi, H. 1321, s. 512.

²⁴ Diyarbekir Vilayet Salnamesi, H. 1321, s. 286.

²⁵ Maarif Salnamesi, H. 1321, s. 512.

²⁶ Diyarbekir Vilayet Salnamesi, H. 1321, s. 286.

²⁷ Maarif Salnamesi, H. 1321, s. 512.

²⁸ Diyarbekir Vilayet Salnamesi, H. 1321, s. 286.

İstanbul'a bilgi verilmesini istemiştir (7 Ağustos 1892/13 Muharrem 1310).²⁹ Fakat bu önerinin uygulamaya geçip geçmediği bilinmemektedir.

3. PALU KAZASI'NDA ORTAÖĞRETİM

Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti'nde açılan modern sivil okulların ilk örnekleri rüşdiye mektebleridir. Bu doğrultuda, Palu kazasında da, yukarıda sözü edilen ibtidai mekteblerinden çok daha önce, uzun yıllar ortaöğretimin birinci basamağı olarak eğitim veren bir mülki rüşdiye mektebi açılmıştır.

3.1. Palu Rüşdiye Mektebi

Mekteb, Maden Sancağı'na bağlı Palu kasabası merkezinde açılmış olup, Maarif Salnamesi kayıtlarında açılış tarihi R.1297 (1881/1882) olarak belirtilmiştir.³⁰ Fakat bu tarih sehven yazılmıştır. Çünkü 1872 yılı ortalarına gelindiğinde mektebin resmen açılmış olduğu ve bu nedenle de Diyarbekir Vilayeti'nce mekteb için muallim talebinde bulunulduğu ilgili kayıtlardan anlaşılmaktadır.³¹ Ancak, öğretmen atanmasındaki gecikmeye bağlı olarak mekteb eğitim-öğretime bir iki yıl geç başlamıştır.

Rüşdiye mekteblerinin açılışı sırasında bevvab (kapıcı, güvenlikçi) maaşının ve “çeşitli masraflar” başlılığı altındaki gider bedelinin tahsisi usulden olduğu halde, her nasılsa bu paranın Palu Rüşdiye Mektebi'ne tahsis edilmemiş olduğu, mekteble ilgili kayıtların tetkikinden anlaşılmıştır. Bu nedenle, mektebin bevvablık maaşı için, 13 Mart 1873 (1 Mart 1289) tarihinden geçerli olmak üzere, 80 kuruş tahsis olunmuştur. Ayrıca, 13 Mart 1874 (1 Mart 1290)'ten itibaren de, bu senenin maarif bütçesinin 5. faslının 6. maddesinde yazılı zuhurat tertibinden yıllık 600 kuruşun “çeşitli masraflar” adı altında bu mektebe tahsisinin Babîali'ye arz edilmesi teklif edilmiştir (14 Nisan 1874/26 Safer 1291).³² Böylece, diğer rüşdiyelerde olduğu gibi, Palu Rüşdiye Mektebi'nin de ihtiyaç duyduğu bevvablık maaşı ve sair giderler için vilayet maarif bütçesine gerekli tahsisat konulmuştur.

Palu kazasında rüşdiye mektebi açılması üzerine, Diyarbekir Vilayeti hemen harekete geçerek mekteb için lüzumu olan bir muallimin tayin ve gönderilmesini Maarif Nezareti'nden talep etmiştir. Konu Meclis-i Kebir-i Maarif'te görüşülerek, Kemah Rüşdiyesi muallim-i sanisi Mehmed Hamdi Efendi'nin eski maaşıyla Palu Rüşdiyesi'ne nakil ve tayini uygun görülmüş ve durum Maliye Nezareti ile Erzurum Vilayeti'ne bildirilmiştir (20 Temmuz 1872/14 Cemaziyülevvel 1289).³³ Ancak Mehmed Hamdi Efendi, Palu'ya gidemeyeceğini belirterek istifa etmiştir. Bunun üzerine, Palu Rüşdiye Mektebi için

²⁹ BOA, BEO, 46/3393, Sadaret'ten Mamuretülaziz Vilayeti'ne gönderilen yazı.

³⁰ Maarif Salnamesi, H. 1321, s. 508.

³¹ BOA, MF. MKT, 2/152; BOA, MF. MKT, 2/146.

³² BOA, MF. MKT, 18/45.

³³ BOA, MF. MKT, 2/152; BOA, MF. MKT, 2/146.

mahallince ehil ve muktedir birinin seçilerek isminin bildirilmesi kararlaştırılmıştır (2 Mart 1873/2 Muharrem 1290).³⁴ Maarif Nezareti'nin bu kararı doğrultusunda yeniden harekete geçen Diyarbekir Vilayeti, 13 Mayıs 1873 (1 Mayıs 1289) tarihinde muallim-i sani olarak Hüseyin Fehmi Efendi'yi seçmiş ve memuriyet asaletinin tasdiki için gerekli olan evrakları Maarif Nezareti'ne göndermiştir. Meclis-i Kebir-i Maarif'çe yapılan değerlendirme sonucunda, Hüseyin Efendi'nin asaleti tasdik edilmiş ve Maliye Nezareti ile diğer ilgili kurumlarca gerekli işlemlerin yapılması istenmiştir (1 Ekim 1873/8 Şaban 1290).³⁵

Mektebin açılışından beri burada uzun yıllar muallim-i sani olarak görev yapan Hüseyin Efendi, mahalli ulemasından Abdi Efendizade Süleyman Efendi'yi yerine vekil bırakmak suretiyle 1895 yılında hacca gitmek üzere beş ay müddetle izin talebinde bulunmuştur. Bu talep, Diyarbekir Maarif Müdürlüğü tarafından 31 Aralık 1894 (3 Receb 1312) tarihli yazıyla Maarif Nezareti'ne iletilmiştir.³⁶ Konuyu değerlendiren Maarif Nezareti, bahsi geçen Süleyman Efendi'nin ehliyeti bu hizmeti ifaya kâfi ise onun ve olmadığı takdirde başka münasip birinin seçilerek vekil tayin edilmesini ve Hüseyin Efendi'ye beş ay izin verilmesini uygun görmüştür.³⁷ Bunun üzerine, Hicaz'a giden Hüseyin Efendi'nin yerine Süleyman Efendi 13 Mayıs 1895 (1 Mayıs 1311) tarihinde göreve başlamış, fakat Hüseyin Efendi'nin hac vazifesini yaparken 10 Mayıs 1895 (28 Nisan 1311) tarihinde orada vefat etmesinden dolayı, vekâleti fazla sürmemiş ve 27 Haziran 1895 (15 Haziran 1311) tarihinde bu görevden ayrılmıştır.³⁸

Palu Rüşdiye Mektebi Muallim-i sanisi Hüseyin Efendi'nin hacda vefat ettiğinin gerçeklik kazanması üzerine, Palulu olup müderrislik yapan Ahmed Hamdi Efendi, 9 Ağustos 1895 (17 Safer 1313) tarihiyle vilayet makamına bir dilekçe takdim ederek, söz konusu rüşdiye mektebi muallimliğine talip olmuştur. Ahmed Hamdi Efendi, vilayet maarif idaresinde teşkil olunan mümeyyiz heyeti ve maarif azaları huzurunda usulüne göre imtihan edilerek bahsi geçen muallimliğe ehliyeti olduğu anlaşılmış ve 21 Ağustos 1895 (9 Ağustos 1311) tarihinde seçilerek Palu'ya gönderilmiştir. Ayrıca, imtihan evrakı ile tercüme-i hal varakası Maarif Nezareti'ne sunularak asaletinin tasdiki istenmiştir. Maarif Nezareti imtihan komisyonu tarafından yapılan inceleme sonucunda, Ahmed Hamdi Efendi'nin bu işe liyakati olduğu tasdik edilmiştir. Bu durum, Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından da uygun görülerek, Ahmed Hamdi Efendi aylık 252 kuruş maaşla muallim-i sani olarak Palu Rüşdiye

³⁴ BOA, MF. MKT, 9/7, Maarif Nezareti'nden Erzurum Vilayeti'ne gönderilen yazı.

³⁵ BOA, MF. MKT, 13/66, Maarif Nezareti'nden Diyarbekir Vilayeti ve Maliye Nezareti'ne gönderilen yazı.

³⁶ BOA, MF. MKT, 249/38, Diyarbekir Maarif Müdürü Vekilinin Maarif Nezareti'ne gönderdiği yazı.

³⁷ BOA, MF. MKT, 249/38.

³⁸ BOA, MF. MKT, 295/68, Diyarbekir Valisi Mehmed Enis Paşa'nın Maarif Nezareti'ne gönderdiği 22 Ocak 1896 (6 Şaban 1313) tarihli yazı.

Mektebi'ne asaleten atanmıştır.³⁹ Bu atama, evrak-ı havadis olarak ifade edilen gazeteler aracılığıyla 20 Kasım 1895 (2 Cemaziyülâhır 1313) tarihinde ilan edilmiştir.⁴⁰ Bu şahsın, 1905 yılı sonlarına kadar burada çalıştığı, fakat sonunda bilinmeyen nedenlerle görevinden azledildiği kayıtlardan anlaşılmaktadır.⁴¹

Palu Rüşdiye Mektebi'nde muallim-i sanilerin yanı sıra, rika muallimleri de görev yapmıştır. Mektebe tayin edilen ilk hatt/rika muallimi kaydına 1884 yılında rastlanmakta olup, Mehmed Hilmi Efendi'nin adı zikredilmektedir.⁴² Bu şahıs, bazı aralıklar dışında, 13 Mart 1894 (1 Mart 1310) tarihinde vefatına kadar muhtemelen bu görevine aynı şekilde devam etmiştir. Çünkü onun vefatı üzerine yerine dirayet ve fetanet erbabı olan İsmail Hakkı Efendi'nin imtihanla seçilerek 15 Mart 1894 (3 Mart 1310) tarihinde işe başlatıldığı ve çeşitli hattanlardan oluşan el yazısının ilave edildiği, Palu kazası maarif komisyonundan gönderilen 17 Nisan 1894 (5 Nisan 1310) tarihli mazbatada beyan olunmuştur.

Maarif Nezareti, söz konusu hatt örneklerini inceleyerek, Meclis-i Kebir-i Maarif'in 17 Ağustos 1894 (14 Safer 1312) tarihli kararı doğrultusunda, İsmail Hakkı Efendi'nin asaletini tasdik etmiştir.⁴³ Ayrıca, rüşdiye ve muhasebe idarelerince kayıt işlemleri yapılmış olduğundan ilk maaşının yarısı olan 40 kuruş ile bakiyesinden ve her ayın maaşından %5 tekaüd ve bilinen oranda mazuliyet aidatının kesilerek ilgili makamlara gönderilmesi ve usulüne göre yemin ettirilerek işe başlatılmasına gayret edilmesi gibi hususlar, 18 Eylül 1894 (17 Rebiyülevvel 1312) tarihli yazıyla Diyarbekir Maarif Müdürlüğü'ne bildirilmiştir.⁴⁴

Eğitim-öğretim hizmetlerini doğrudan üstlenen muallim-i sani ile hatt muallimlerinin yanı sıra, hemen hemen diğer bütün Osmanlı okullarında olduğu gibi, bu mektebe de bevvab adı verilen ve talebelerin okula giriş-çıkışları ile okulun güvenliğinden sorumlu olan kişiler de tayin edilmiştir. Mesela, Palu Rüşdiye Mektebi'ne bevvab olarak ne zaman atandığı tam olarak bilinmeyen Abdullah Efendi'nin vefatından dolayı, 7 Aralık 1872 (25 Teşrin-i sani 1288) tarihinden itibaren yerine Mehmed Efendi'nin mahallince tayin olunduğu anlaşılmaktadır. Bu atama, Meclis-i Kebir-i Maarif'çe de uygun görülerek Mehmed Efendi'nin memuriyeti tasdik edilmiş ve 22 Temmuz 1873 (26 Cemaziyülevvel 1290) tarihli yazıyla Maliye Nezareti ile Diyarbekir Vilayeti'ne bildirilmiştir.⁴⁵ Daha sonraki yıllarda ise mekteb bevvabı olarak Mehmed Ağa

³⁹ BOA, MF. MKT, 295/68.

⁴⁰ BOA, MF. MKT, 293/56.

⁴¹ BOA, MF. MKT, 1142/45.

⁴² Diyarbekir Vilayet Salnamesi, H. 1301, s. 244.

⁴³ BOA, MF. MKT, 284/8.

⁴⁴ BOA, MF. MKT, 226/18, Maarif Nezareti'nden Diyarbekir Vilayeti Maarif Müdürlüğü'ne gönderilen yazı.

⁴⁵ BOA, MF. MKT, 12/118, Maarif Nezareti'nden Diyarbekir Vilayeti ve Maliye Nezareti'ne gönderilen yazı.

görev yapmıştır. Fakat onun göreve başlama ve ayrılış tarihleri tespit edilememiştir.⁴⁶

Mehmed Ağa'dan sonra mekteb bevvablığına getirilen Ahmed Sabit Efendi, vazifesini ifa ederken tembellik gösterdiği ve memuriyetini terk ettiği için 13 Kasım 1893 (1 Teşrin-i sani 1309) tarihinde azledilerek, yerine bu tarihten itibaren Molla Salih tayin olunmuştur. Mekteb muallimliğinin bu tasarrufu, Diyarbakir Maarif Müdürlüğü ve Maarif Nezareti'nce de uygun görülmüştür (19 Aralık 1893/10 Cemaziyü'lâhır 1311).⁴⁷

Eğitim-öğretimin önemeli sacayaklarından biri de okulların sahip olduğu talebelerdir. Bu açıdan bakıldığında, Palu Rüşdiye Mektebi talebe sayısının 20 ile 50 arasında değişkenlik gösterdiği ve mektebin hemen hemen sonuna kadar muallim-i sani yani ikinci muallimle idare edildiği görülmektedir.

1900'lerde mektebe muallim-i evvel vekili tayin edildiği ile ilgili bazı bilgiler varsa da, bu yıllarda da talebe sayısında bir artış olmamıştır. Mektebe devam eden talebeler ise mezun olduktan sonra, ortaöğretimin ikinci ve üst basamağı olan mülki idadiye pek rağbet göstermemişlerdir. Mesela, idadi mekteblerinin yatılı kısımlarına vilayet dâhilindeki kazalardan tertip ve nizamına göre ücretsiz talebe alınması bu okulların talimatının 71. maddesi hükümlerinden olduğundan,

1894-1895 ders yılında Diyarbakir İdadi Mektebi'ne de emsali gibi Maden Sancağı dâhilinde Palu kazasına isabet eden iki efendinin gönderilmesi hakkında yazı gönderilmiştir. Ancak Maden Mutasarrıflığı'ndan cevaben gelen 17 Eylül 1894 (5 Eylül 1310) tarihli yazıda; Palu kazasından rağbet gösteren talebe bulunmadığı, bunların yerine Maden kazasından rağbet eden kimsesiz iki talebenin gönderileceği beyan olunmuştur.⁴⁸ Bu öneri, Meclis-i Kebir-i Maarif'çe de uygun görülmüştür.⁴⁹

Yukarıda belirtilen bazı olumsuzluklara rağmen, diğer mekteplerde olduğu gibi, Palu Rüşdiye Mektebi'nde de yılsonu umumi talebe imtihanları yapılmış ve alanlarında başarılı olan talebeler mükâfatlandırılmak üzere ödül dağıtım törenleri düzenlenmiştir.⁵⁰

1872 ile 1906 yılları arasında 34 yıl açık olduğu tespit edilebilen mektebin eğitim ve yardımcı personel kadrosu ile talebe adedinin yıllara göre dağılımı aşağıdaki şekildedir:

⁴⁶ BOA, MF. MKT, 195/88.

⁴⁷ BOA, MF. MKT, 195/88, Diyarbakir Maarif Müdürü Mehmed Ali Ayni Efendi'nin Maarif Nezareti'ne gönderdiği yazı; BOA, MF. MKT, 195/88.

⁴⁸ BOA, MF. MKT, 237/51, Diyarbakir Maarif Müdürü Mehmet Ali Ayni Efendi'nin Maarif Nezareti'ne gönderdiği 26 Eylül 1894 (25 Rebiyülevvel 1312) tarihli yazı.

⁴⁹ BOA, MF. MKT, 237/51.

⁵⁰ Diyarbakir Gazetesi, Yıl: 1894-1900.

Tablo-3. Palu Rüşdiye Mektebi Personel ve Talebe Çizelgesi

YIL	İKİNCİ MUALLİM	HAT MUALLİMİ	BEVVAB/ HADEME	TALEBE ADEDİ
1872 ⁵¹	-	-	Abdullah Efendi	-
1873 ⁵²	Hüseyin Fehmi Efendi	-	Mehmed Efendi ⁵³	-
1874 ⁵⁴	Hüseyin Fehmi Efendi	-	-	-
1875 ⁵⁵	Hüseyin Fehmi Efendi ⁵⁶	-	-	22
1876 ⁵⁷	Osman Efendi	-	-	25
1877 ⁵⁸	Hüseyin Fehmi Efendi ⁵⁹	-	-	24
1878 ⁶⁰	Hüseyin Fehmi Efendi ⁶¹	-	-	-
1879 ⁶²	Hüseyin Fehmi Efendi ⁶³	-	-	-
1881 ⁶⁴	Hüseyin Fehmi Efendi	-	-	20
1882 ⁶⁵	Hüseyin Fehmi Efendi	-	-	20
1883 ⁶⁶	Hüseyin Fehmi Efendi ⁶⁷	-	-	20
1884 ⁶⁸	Hüseyin Fehmi Efendi	Mehmed Hilmi Efendi	-	36 ⁶⁹
1885 ⁷⁰	Hüseyin Fehmi Efendi	Tevfik Efendi	-	36 ⁷¹
1886 ⁷²	Hüseyin Fehmi Efendi ⁷³	Mehmed Hilmi Efendi ⁷⁴	-	21

⁵¹ BOA, MF. MKT, 12/118, Maarif Nezareti'nden Diyarbekir Vilayeti ve Maliye Nezareti'ne gönderilen yazı.

⁵² BOA, MF. MKT, 13/66, Maarif Nezareti'nden Diyarbekir Vilayeti ve Maliye Nezareti'ne gönderilen yazı.

⁵³ BOA, MF. MKT, 12/118, Maarif Nezareti'nden Diyarbekir Vilayeti ve Maliye Nezareti'ne gönderilen yazı.

⁵⁴ Diyarbekir Vilayet Salnamesi, H. 1291, s. 66; Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1291, s. 218.

⁵⁵ Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1292, s. 158.

⁵⁶ BOA, MF. MKT, 295/68.

⁵⁷ Diyarbekir Vilayet Salnamesi, H. 1293, s. 330-331 (Aynı yıla ait Devlet Salnamesi'nde talebe adedi 22'dir.).

⁵⁸ Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1294, s. 537.

⁵⁹ BOA, MF. MKT, 295/68.

⁶⁰ Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1295, s. 433.

⁶¹ BOA, MF. MKT, 295/68.

⁶² Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1296, s. 177.

⁶³ BOA, MF. MKT, 295/68.

⁶⁴ Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1298, s. 292.

⁶⁵ Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1299, s. 271.

⁶⁶ Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1300, s. 205.

⁶⁷ BOA, MF. MKT, 295/68.

⁶⁸ Diyarbekir Vilayet Salnamesi, H. 1301, s. 244.

⁶⁹ Aynı tarihli Devlet Salnamesi'nde talebe adedi 20'dir. Bkz. Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1301, s. 388.

⁷⁰ DVS, H. 1302, s. 343.

⁷¹ Aynı tarihli Devlet Salnamesi'nde talebe adedi 20'dir. Bkz. Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1302, s. 410.

⁷² Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1303, s. 336.

⁷³ BOA, MF. MKT, 295/68.

1887 ⁷⁵	Hüseyin Fehmi Efendi ⁷⁶	Mehmed Hilmi Efendi ⁷⁷	-	24
1888 ⁷⁸	Hüseyin Fehmi Efendi ⁷⁹	Mehmed Hilmi Efendi ⁸⁰	-	30
1891 ⁸¹	Hüseyin Fehmi Efendi	Mehmed Hilmi Efendi	-	-
1893/ 1894	Hüseyin Fehmi Efendi ⁸²	Mehmed Hilmi Efendi ⁸³	Ahmed Sabit Efendi ⁸⁴	35 ⁸⁵
1894/ 1895 ⁸⁶	Hüseyin Fehmi Efendi	İsmail Hakkı Efendi	Molla Salih ⁸⁷	52 ⁸⁸
1895/ 1896	Süleyman Efendi ⁸⁹ Ahmed Hamdi Efendi ⁹⁰	-	-	41 ⁹¹
1898 ⁹²	Ahmed Hamdi Efendi	İsmail Efendi	1	34
1899 ⁹³	Ahmed Hamdi Efendi	İsmail Efendi	1	24
1900 ⁹⁴	Ahmed Hamdi Efendi	İsmail Efendi	1	24
1901 ⁹⁵	Ahmed Hamdi Efendi	İsmail Efendi	1	25
1903 ⁹⁶	Ahmed Hamdi Efendi	İsmail Efendi	Mehmed Ef.	36
1905 ⁹⁷	Ahmed Hamdi Efendi	İsmail Efendi	Mehmed Ef.	-
1906 ⁹⁸	-	-	-	-

⁷⁴ Diyarbekir Vilayet Salnamesi, H. 1301, s. 244.

⁷⁵ Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1304, s. 323.

⁷⁶ BOA, MF. MKT, 295/68.

⁷⁷ Diyarbekir Vilayet Salnamesi, H. 1301, s. 244.

⁷⁸ Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1305, s. 249.

⁷⁹ BOA, MF. MKT, 295/68.

⁸⁰ Diyarbekir Vilayet Salnamesi, H. 1301, s. 244.

⁸¹ Diyarbekir Vilayet Salnamesi, H. 1308, s. 55.

⁸² BOA, MF. MKT, 295/68.

⁸³ Diyarbekir Vilayet Salnamesi, H. 1301, s. 244.

⁸⁴ BOA, MF. MKT, 195/88, Diyarbekir Maarif Müdürü Mehmed Ali Ayni Efendi'nin Maarif Nezareti'ne gönderdiği yazı.

⁸⁵ Bu rakam, 1893-1894 öğretim yılı sonunda mezun olan ve yıl içinde çeşitli sebeplerle okuldan ayrılanların hariç tutulduğu toplam öğrenci sayısını ifade etmektedir. Bkz. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri (1839-1924), Cilt 6, Hazırlayan: Mehmet Ö. ALKAN, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 2000, s. 85.

⁸⁶ Diyarbekir Vilayet Salnamesi, H. 1312, s. 151.

⁸⁷ BOA, MF. MKT, 195/88, Diyarbekir Maarif Müdürü Mehmed Ali Ayni Efendi'nin Maarif Nezareti'ne gönderdiği yazı.

⁸⁸ Bu öğrencilerden 6 tanesi ders yılı içinde çeşitli nedenlerden dolayı okuldan ayrılmış, 5 tanesi de yılsonunda yapılan sınavla diploma alarak mezun olmuştur. Bkz. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri..., s. 85.

⁸⁹ "Vekil". BOA, MF. MKT, 295/68.

⁹⁰ BOA, MF. MKT, 295/68.

⁹¹ Bu rakam, bir önceki öğretim yılından kalan öğrenci sayısını ifade etmekte olup, 1895-1896 ders yılında yeni kayıt yapanları içermemektedir. Bkz. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri..., s. 85.

⁹² Diyarbekir Vilayet Salnamesi, H. 1316, s. 264; Maarif Salnamesi, H. 1316, s. 1050.

⁹³ Maarif Salnamesi, H. 1317, s. 1197.

⁹⁴ Diyarbekir Vilayet Salnamesi, H. 1318, s. 78; Maarif Salnamesi, H. 1318, s. 1335.

⁹⁵ Diyarbekir Vilayet Salnamesi, H. 1319, s. 174; Maarif Salnamesi, H. 1319, s. 607.

⁹⁶ Diyarbekir Vilayet Salnamesi, H. 1321, s. 285; Maarif Salnamesi, H. 1321, s. 505.

⁹⁷ Diyarbekir Vilayet Salnamesi, H. 1323, s. 392.

Rüşdiye mekteblerinde eğitim-öğretimin gelişiminde, muallim ve talebenin gayretinin yanı sıra, derslerde kullanılan kitaplar ile araç-gereçlerin de önemi büyüktür. Bilindiği gibi, Osmanlı vilayet ve kazalarında bulunan rüşdiye mekteplerinin istediği ders kitapları, yardımcı kaynaklar, matbu evraklar ve diğer araç-gereçler, genellikle Maarif Nezareti tarafından posta yoluyla merkezden gönderilmiştir (Ata 2009: 29-31). Bu çerçevede, ilk açıldığı yıllarda Palu Rüşdiye Mektebi talebeleri için gerekli olan ve mahallince İstanbul'dan talep edilen kitap ve risaleler de 14 Temmuz 1874 (29 Cemaziyülevvel 1291) tarihinde deniz yoluyla Samsun'a ve oradan da Diyarbakır'a gönderilmiştir.⁹⁹ 2 Eylül 1874 (20 Receb 1291) tarihli bir yazının ekinde bu kitap ve risalelerin isim ve adetleri şöyle listelenmiştir:¹⁰⁰

Tablo-2. Palu Rüşdiye Mektebi 1874-1875 Öğretim Yılı Kitap Listesi

KİTAP ADI	KİTAP ADEDİ
Coğrafya	10
Hesab	10
Talimü'l- Hendese	15
Talimü'l-Farisi	10
Kavaid-i Farisi	10
Medhal-i Kavaid	15
Risale-i Ahlak	20
Nasihatü'l-Hükema	20
Derikta	8
Risale-i Sülûse	10
Zübdetü'l-Lugat	10
Muhtasar Münşaat	10
Emsile	15
Bina	15
Maksud	15
Avamil	15
İzhar	15
TOPLAM	223

Ders kitaplarının yanı sıra, mektebin ihtiyaç duyduğu küre ve haritalar da Maarif Nezareti'nce merkezden gönderilmiştir. Mesela, 1896 yılı ortalarına gelindiğinde, Maden ve Palu rüşdiye mekteblerinde bulunan haritaların okunmaz bir halde olduğu belirtilerek; Avrupa, Amerika ve Asya haritalarından her iki mekteb için üçer ve dünya haritasından birer adet gönderilmesi gerektiği, Maden Mutasarrıflığı'nın 17 Haziran 1896 (5 Haziran 1312) tarihli yazısında beyan olunmuştur.¹⁰¹ Maarif Nezareti'nden gelen cevapta; Amerika haritası

⁹⁸ MF. MKT, 853/11.

⁹⁹ BOA, MF. İBT, 4/111.

¹⁰⁰ BOA, MF. MKT, 20/26, Maarif Nezareti'nden Diyarbakir Vilayeti'ne gönderilen yazı.

¹⁰¹ BOA, MF. MKT, 331/38, Diyarbakir Maarif Müdürü Hüseyin Celal Bey'in Maarif Nezareti'ne gönderdiği 3 Temmuz 1895 (10 Muharrem 1313) tarihli yazı.

tükendiği için şimdilik verilemeyeceği, fakat diğer haritaların meccanen gönderilmesinin uygun görüldüğü belirtilmiştir.¹⁰²

Uzun yıllar eğitim-öğretim yapılan Palu Rüşdiye Mektebi binası, 1906 (H. 1324) yılı başlarında artık harabe halindedir.¹⁰³ Bu nedenle, mahallince yapılan keşif ve incelemeler sonucunda söz konusu mektebin, mevcut olan kalıntılarının da kullanılması suretiyle, 6.738 kuruşla tamir ve yenilenebileceği teklif edilmiştir. Bu teklif Şura-yı Devlet’çe de uygun görülerek, masrafları o yılki maarif bütçesinin taşra kısmında yer alan inşaat tertibinden karşılanmak üzere 26 Eylül 1906 (7 Şaban 1324) tarihinde karara bağlanmıştır.¹⁰⁴ Bu karar, 26 Eylül 1906 (7 Şaban 1324) tarihli iradeyle onaylanmış¹⁰⁵ ve 25 Aralık 1906 (9 Zilkade 1324) tarihli yazıyla da Diyarbakır Vilayeti Maarif Müdürlüğü’ne bildirilmiştir.¹⁰⁶ Mektebin tamirâtı için harcanmasına izin verilen paranın başka kalemlerde kullanılmaması için de Diyarbakır Ziraat Bankası Memurluğuna ayrıca tebligat yapılmıştır.¹⁰⁷ Ancak, söz konusu karar ve tebligatların uygulamaya konulup konulamadığı tam olarak bilinmemektedir.

Sonuç

Osmanlı Devleti’nde, Tanzimat’ın ilanından sonra daha planlı bir şekilde başlayan yenileşme çabaları, bilhassa eğitim alanında kısa sürede hem merkezde ve hem de taşrada etkisini göstermeye başlamıştır. Bu kapsamda, Osmanlı’nın diğer bölgelerinde olduğu gibi, bugünkü Palu ilçe merkezi ve köylerinin önemli bir kısmını içine alan Palu kazasında da, mevcut klasik eğitim kurumları olan medreseler ile sıbyan mekteblerinin yanı sıra, temel eğitim alanında bazı modern ibtidai mektepleri açılmıştır. Bunların başında; Palu İbtidai Mektebi, Dükkanönü İbtidai Mektebi, Karaçor İbtidai Mektebi, Sivan Hamidiye İbtidai Mektebi, Karabekân Hamidiye İbtidai Mektebi, Bulanık Hamidiye İbtidai Mektebi ve Vişin Hamidiye İbtidai Mektebi gelmektedir. Tamamı II. Abdülhamid Dönemi’nde açılan bu okullar, modern temel eğitim alanında önemli bir boşluğu doldurmuştur. Ancak, 1913-1914 öğretim yılına gelindiğinde, sözü edilen okulların birçoğu dönemin askeri, siyasi ve ekonomik şartlarından dolayı kapanmış ve geriye kalanlar da Palu kazası idari sınırları içerisinde okul çağına gelmiş olan çocukların temel eğitim ihtiyacını karşılayamaz hale gelmiştir. Bu nedenle, kaza merkezinde ve bağlı köylerde onlarca ibtidainin daha açılmasına ihtiyaç duyulduğu, Maarif Nezareti istatistik kayıtlarında açıkça ifade edilmiştir.

Palu kazasında, sözü edilen bu ibtidai mekteblerinin yanı sıra, modern sivil okulların ilk örneği olan bir mülki rüşdiye mektebi de açılmıştır. “Palu Rüşdiye

¹⁰² BOA, MF. MKT, 331/38.

¹⁰³ BOA, MF. MKT, 943/12.

¹⁰⁴ BOA, İ. MF, 12/48, Şura-yı Devlet’in 23 Temmuz 1906 (Gurre-i Cemaziyülâhır 1324) tarihli kararı; ŞD, 221/42; BEO, 2918/218781.

¹⁰⁵ BOA, İ. MF, 12/48.

¹⁰⁶ MF. MKT, 853/11.

¹⁰⁷ BOA, MF. MKT, 1035/75.

Mektebi” olarak kayıtlarda yer alan bu okul, 1872 yılında açılmış ve tespit edilebildiği kadarıyla 1906 yılına kadar eğitim-öğretime devam etmiştir.

Palu Rüşdiye Mektebi, kazada açılan ilk modern okul olması hasebiyle, bölgede bazı yeni ibtidai mekteblerinin açılmasına öncülük etmiştir. Ayrıca, sıbyan ve ibtidai mezunlarının eğitimlerini kendi memleketlerinde sürdürmelerine imkân hazırlamıştır. Böylece, her yıl sayıları 20 ile 50 arasında değişen talebe burada eğitime devam etme fırsatı bulmuştur.

Sonuç olarak; Osmanlı modernleşme döneminde, Palu kazasında hem temel eğitim ve hem de ortaöğretim düzeyinde bazı yeni okullar açılmıştır. Fakat dönemin olumsuz şartlarından dolayı ibtidai mekteblerinin birçoğu kapandığı için yöre halkının temel eğitim ihtiyacı tam olarak karşılanamamıştır. Palu Rüşdiye Mektebi ise ortaöğretim alanında önemli bir boşluğu doldurmuştur.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Babıâli Evrak Odası (BOA, BEO)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Dâhiliye Evrakı (BOA, İ. DH)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Mektubi Evrakı (BOA, DH. MKT)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Mektubi Evrakı (BOA, MF. MKT)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif İbtidai (BOA, MF. İBT)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Maarif (BOA, İ. MF.)

2. Salmeler, İstatistikler ve Gazeteler

Diyarbakir Vilayet Salmeleri

Diyarbakir Gazetesi

Maarif Salmeleri

Maarif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Mecmuası, R. 1329-1330 Ders Yılı İstatistikleri, Matbaa-i Amire, 1336.

Osmanlı Devlet Salmeleri

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri (1839-1924), Cilt 6, Hazırlayan: Mehmet Ö. ALKAN, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 2000.

3. Telif Eserler

AKYÜZ, Yahya (1999), *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)*, Alfa Yayınları, İstanbul.

ARIBAŞ, Sebahattin (2000), “Başlangıçtan II. Meşrutiyet'e Kadar Osmanlılarda Sıbyan Mektepleri (İlköğretim Okulları)”, *Yeni Türkiye*, Sayı: 32, s. 714-716.

ATA, Bahri (2009), “Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Bir Ders Araç ve Gereçleri Lojistik Merkezi: Maarif Kütüphanesi (1872-1895)”, *Tarihin Peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 1, s. 27-36.

BOZDEMİR, İbrahim (1991), *Osmanlı Sıbyan Mekteplerinde Eğitim ve Öğretim*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

DEMİREL, Muammer (2002), “Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri”, *Türkler*, C. 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 44-60.

ERDEM, Ali Rıza (2000), “XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim: II. Mahmud ve Tanzimat Döneminde İlköğretimde Yapılan Yenilikler ve Değerlendirmesi”, *Yeni Türkiye*, Sayı: 32, s. 757.

KODAMAN, Bayram (1991), *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

ÜNAL, Uğur (2008), *Meclis-i Kebir-i Maarif (1869-1922)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Ekler

EK. 1. Palu Rüşdiye Mektebi Rika Muallimi İsmail Efendi’nin El Yazısı Örneği

